

Karistuseks 20 aastat Draamateatri direktorina

Kirjutatud aastatel 1983-84.

2006

Proloog.

Minu isa oli oma tarkuse, töökuse ja südameheadusega mulle alati eeskujuks.

Ometi tuli aeg, kus see austust ja lugupidamist vääriv mees kuulutati rahvavaenlaseks. Minust sai toonases kõnepruugis “rahvavaenlase poeg”.

Töökoht leiti mulle selline, kus loodeti minu peatset läbipõlemist või koguni kinniminekut. Minust sai teatridirektor – tippjuht alal, millest teadsin samavõrd nagu keskmine noor teatrikülastaja.

Draamateater pidi olema koht, mis mu murrab. Läks teisiti. Me mõlemad jäime ellu ja muutusime tugevamaks – nii teater kui ka mina. Tõsi, pikkade tööaastatega jäid teatrisse mu süda ja tervis, ent ma olen selle väljakutse eest tänulik.

Karistusest sai mu elutöö.

Ajad mööduvad. Tuuled pöörduvad. Teater alati jääb...

Vanaduses pöörduvad mõtted ikka ja jälle noorusaastate tööde ja tegemiste juurde. Meenuvad töökaaslased ja sõbrad, keda ei ole juba ammu elavate hulgas.

1950. aasta oktoober – astusin värskest määratud direktorina üle Draamateatri läve. Olin siis kahekümne kuue aastane. Nüüdseks on sellest möödas viiskümmend kaks aastat.

1970. aasta aprill. Tulin kepi toel puruhaige mehena Draamateatri tegelaste trepist alla.

Kakskümmend aastat teatri direktorina. See on pikk aeg, omalaadne rekord. Nii kauaks pole kellelgi Eesti teatri ajaloos õnnestunud sel ametikohal ellu jääda. Minu toleaeagsed kolleegid ja ka minu järeltulijad on enamasti maamullas. Ka maailma mastaabis on nii pikk töötamine teatridirektorina väga pikk aeg.

Ma arvan, et nende aastatega tegin kogu oma elutöö. Olid tõepoolest rasked aastad. Aga teatris ei ole ju kunagi ega kusagil kergeid aastaid. Ja niimoodi ei saa keegi teatrit näha, nagu see paistab direktori silmadega.

Oma viimase aastakümne pühendasin eesti reklaamitööstuse loomisele. Reklaam töötab majanduse, poliitika heaks, kuid peamiselt on ta psühholoogia ja kunst nagu teatergi. 35 aastat direktorina kunstis – see viis viimasegi tervise. Viimasest otsast võtsin pensionipõlve kaasa raske kroonilise astma. Kõik minu haigused on saanud direktoritöö igapäevase stressi lisaväärtusena.

Viimasel tööaastal olin viiel korral intensiivravi palatis. Siis ma hakkasingi oma mälestusi kirja panema. Kirjutasin kiirustades, päeval ja öösel paar aastat. Kokku sai üle 1000 lehekülje märkmeid. Mälu toeks ei olnud mul sel ajal enam kasutada mingeid materjale, kuna teatrist lahkudes olin kõik materjalid üle andnud Teatri ja Muusika Muuseumile.

Sellest on nüüd mööda ligi kakskümmend aastat. Kümnekond aastat tagasi ilmus neist väike osa meie maakonnalehes. Nüüd püüan veel kord läbi mõelda ja üles kirjutada. Kuigi mälu on läinud kehvemaks ja ega kirjanduslik külgki pole kaasaja kõrgemaid nõudeid väärt.

Mõni aasta enne Ants Lauteri surma sattusime temaga kokku Ansbergi suvilas. Istusime Vääna jõe ääres ja tegime väikestest raagudest tuld. Rääkisime elust ja mõtetest. Äkki tuli Ants välja niisuguse mõttekäiguga:

“Mul on niisugune imelik tunne, et mind on siia maailma maha unustatud. Kõik minu kolleegid ja sõbrad puhkavad rahu. Neid ei vaeva enam maailma mured. Mind ei mäletata enam, mul pole ka mingeid asjaajamisi ega tegemisi. Imelik tunne on. Harvasti mõni küsib, kas ma mäletan seda või teist. Ja see ongi kõik, milleks mind vaja.”

Mina olen praegu peaaegu sama vana, kui tema siis oli. Omal ajal ma ei kujutanud endale ette, et tulen kunagi sünnikohta Märjamaale tagasi. Kuid tulin ja olen leidnud siin rahu. Matsin isa ja hiljuti ka ema ning olen ka oma isikliku elu rahulikele rööbastele suutnud seada. Linn ja kuulsusemüra pelutavad mind.

Vahel viib teleekraan mind mõtetes tagasi endisesse. On tagasi vaatamise aeg. On mälestuste kirjutamise aeg.

Minu esimene tööpäev.

See oli 20. oktoobril 1950. aastal, kui ma astusin üle Draamateatri läve mitte enam kui külastaja, vaid teatri vastsetl kohale määratud juhina.

Kunstide Valitsuses tutvustati mind Draamateatri juhtkonnale. Kohal olid peanäitejuht Alfred Rebane, partorg Priit Raudkivi ja pearaamatupidaja Leonhard Ormus. Selle seltskonna saatel astusin üle uksepaku, oma tulevasele töökohale. Muidugi ei kujutanud ma tookord ette, et see on samm terveks eluks. Võtsin järjekordset parteiülesannet täie tõsidusega. Tundsin pisukest kõhedust ülesande suuruse ja keerukuse ees, kuid aeg peale kahurite vaikimist oli juba kord selline: antakse ülesanne – kasvõi katkesta end, aga täida.

Olin sõjajärgsete aastate jooksul juba viies direktor. Teatrist teadsin niipalju kui teatrikülastaja. Teatri olukorraga oli mind veidi tutvustatud Linnakomitees ja Kunstide Valitsuses. Teater oli igas mõttes laostunud olukorras. Sageli oli vahetatud direktoreid ja peanäitejuhte, liidetud ja lahutatud näitlejate truppe. Vaevalt oleks sel korral ka vanajumal ise suutnud öelda, mida on vaja teha, et laostunud olukorrast välja tulla.

“Mine ja pane teater korda!”

Ega nendest meestest, kes mulle suunavaid juhiseid püüdsid anda, küll keegi ei osanud öelda, mida ette võtta, et teater laosest päästa. Kogu sügava mõttega juhise oli lihtne: “Mine ja pane teater korda!”

Kui mina julgesin kahelda selles, et mina, teatritöö kogemusteta noor mees nii keerulises olukorras vaevalt toime tulen, käratas tolleaegne Keskkomitee propagandaosakonna juhataja Kelberg: “Kui meie riskime vabariigi suurima teatriga, siis pead sina oma aukliku naha ilma igasuguse arutamisetä turule viima ja hakkama pead saama. Sa mõtle oma ankeedi peale! Anname sulle kolm kuud aega, saad teatri korda ja eks siis võime töö küsimuste üle edasi rääkida.”

Ma küll kahtlesin selles kolmes kuus, aga siis ma veel ei teadnud, et teatri ülesehitamiseks kulub palju aastaid, et selleks kulub kogu minu elu.

Teater oli majanduslikult põhjas, nii põhjas, et kollektiivil olid üle kolme kuu palgad saamata. Vahetevahel oli antud avansiks tolle aja väärirings 25 rubla korraga. Repertuaari põuast, lavastuskulude ülekulust ja loomingulisest kaosest peaks rääkima terve peatüki, kuid esimesel tööpäeval ei olnud sellega veel tegemist.

“Otsi rahvavaenlast!”

Majanduslik olukord oli kaoseni jõudnud mitte üksnes aastaid kestnud võimatult kaootilise organisatsioonilise töö tõttu. Põhisüüdlaseks oli filmikunst. Eesti esimese kunstilise ja värvilise filmi “Valgus Koordis” pikaleveninud ja halvasti organiseeritud võtmed olid teinud niigi õnnetus olukorras olevas Draamateatris “puhta töö”. Filmi tegijad näisid arvavat, et neile vajalikul päeval jääb kogu elu vabariigis seisma. Ja päike hakkab vajaduse korral tagurpidi käima. Rääkimata siis sellest, et kui näitlejaid selles dekoratsioonis ühel päeval “ära võtta” ei jõutud, siis seda jätkatakse endastmõistetavalt teisel või kolmandalgi päeval. Lõviosa filminäitlejaist olid aga Draamateatri koosseisus.

Mängukava muudeti mitu korda päevas, sageli jäid etendused näitlejate puudumise tõttu ära. Etenduste ärajätmine oli tol ajal mitte sugugi haruldane nähtus. Kui etendusele ei suudetud koguda ettenähtud

miinimumi (30 külastajat), tuli etendus ära jätta. Õeldi, et teenitud on vähem raha kui oli vaja laelühtri süütamiseks. Proovide töö peaaegu seisis. Repertuaari ette valmistatud ei olnud. Lavastuskulud olid viimase pennini ära kulutatud.

Kunstide Valitsus orienteerus asjas väga üldjoontes. Kuid loogiliselt oli selge, et kui tegemist on laostusega, peab kusagil ka laostaja olema. “Otsi kahjurit, otsi vaenlast!” öeldi mulle. Küllap on tegemist sissepugenud rahvaenlasega! Kes? Otsi ise!

Süüdlane ilmus esimesel tööpäeval ise kohale.

Filmimine oli teinud teatrile kolmandiku miljoni suuruse kahjumi. See oli esimene asi, millest mulle rääkis pearaamatupidaja Leonhard Ormus, kes töötas teatris ligi nelikümmend aastat, teatri algaastatest peale. Muide, tema asendaski ajutise kohustetäitjana lahkunud direktorit ja temalt võtsin mina ka üle teatri asjaajamise. Peale sissejuhatust Kunstide Valitsuses ei teadnud ma, keda usaldada, keda mitte. See oli lausa hirmus, mida soovitas raamatupidaja. Kui filmimehed kahjumeid kinni ei maksa, näitlejaid mitte anda. See tähendas film seisma panna. Kurat võtaks, otsi kahjurit!

Töökoha tutvustamine hakkas peale laual asuvate telefonide otstarbe selgitamisega. Ja nüüd ärkas üks nendest pörgulistest ellu: filmimehed teatasid, et nad tulevad järjekordsele näitlejate grupile järele. Ühesõnaga, nad tulevad teatama, keda ja millal mina pean teatri tööst vabastama.

Ormus jätkas oma analüüsi tutvustamist. Niipalju on etendusi hoopis ära jäänud, sellest kahju niipalju. See summa võrdub ootamatu muudatuse tõttu tagasi ostetud pääsmete maksumusega. See summa tekkis proovide ärajätmisest ja esietenduse edasilükkamisest, see väljasõidu etenduste ärajätmisest. Kokku kolmsada nelikümmend tuhat rubla. Oma jutu lõpetas ta sõnadega: “Ärge neile näitlejaid mingil juhul andke, kuni kahjumid on kinni makstud. Meie rahvas on rahata ja näljas. Ega nad filmi seisma jäta. Küllap leiavad raha!”

Arvestused paistsid olevat veenvad, kahjud olid etenduste ja kuu-päevade viisi ära näidatud. Aga mulle ei jäänud aega süvenemiseks, kui tilluke tuba oli juba pilgeni filmimehi täis.